

L. Erdélyi Margit

Három könyv a kommunikációról

„... hogy magatokat formálhassátok meg és hogy felülkerekedhessetek önmagatokon.” (Giovanni Pico della Mirandola)

A kommunikációs tudnivalókról szóló szakirodalom bőséggel nyújtja a vonatkozó ismereteket. Posztmodern korunkban megnőtt az igény arra nézve, hogy ne csak szaporodjon az információ, hanem éppenhogy terjedelmessége folytán és ellenére is érthető, elfogadható és alkalmazható legyen. Az ember belső és külső világa egyre bonyolultabb alakzatokban érvényesül, s ennek függvényében a dolgok, a jelenségek megfogalmazása a komplexség és kompaktság jegyében szándékozik megszületni. A nyelv(ek) által megteremtődött szóvivősege az emberi világnak egyre inkább megerősödik, következképp a szavak hegemoniája/hatalma is egyre nagyobb. Kultivált megnyilatkozásra törekednünk tehát kötelességünké vált, már csak a lépéstartás kedvéért is, és azért is, hogy az Ember e radikálisan változó világban identifikálja önmagát: gondolatait, érzéseit, álmait, valamint azt az emberi közösséget, amely vélhetően szövetségese e kaotikus bőség feloldásában.

A kommunikációtan egyre több részterületet fedez fel magának, hogy saját szándékait mindinkább intenzívebben érvényesíthesse. A nyelv, a beszéd, az írás valójában kifogyhatatlan bázis tanulásra, jobbitásra, szakmai erények kovácsolására nézve: A szinte végtelenül sorjázó lehetőség-források néhány fontos területére kalauzolja az olvasót Szabó Katalin a *Kommunikáció felsőfokon* című könyve (Kossuth Kiadó, Budapest 1997). Bár e (tan)könyv az egyetemi oktatókat és hallgatókat szólítja meg elsősorban, mégis javallható másoknak is, mégpedig mindazoknak, akik beszédmodorukon, stílusukon, szakmai vagy oldottabb megnyilatkozásaikon javítani akarnak. A kiadvány erénye, hogy a kiterjedt tárgyi ismeretanyagot oldottabb stílusban, világos, frappáns megfogalmazásban nyújtja át az olvasónak, s a szerző humánuma, iróniája és humora lépten-nyomon átszüremkedik a legszigorúbban vett kritériumok felsorakoztatásakor is.

A *Hogyan írjunk, hogy megértsenek?* című fejezetben az adekvát stílus követelményeiről szól Szabó Katalin. Noha ez az alapvetés sokak számára ismert, mégis fontos, mert hangsúlyt kap a sugallt figyelmeztetés, miszerint szűrjük ki aktuális szóhasználatunk buktatóit, és gyakoroljunk önkritikát el-

hanyagolt szókinszbővítésünk miatt, a sok idegen szó, a szleng, a képzavarok, a közhelyek fölösleges használata miatt. Az első alfejezet stilisztikai vonatkozású ismeretanyaga nem bőséges ugyan, de annál határozottabban súlypontozott az elszalasztott racionális lehetőségek, az óhatatlanul elvégzendők és helyreigazítandók tekintetében.

A második alfejezet a Hogyan írjunk tudományos szakdolgozatot? – meggyőződéseim szerint – sokak által üdvözölt rész. Különösen egyetemi berkekben érezzük annak súlyát, gyakorta mennyire nyomasztóak a konzulensek és opponensek találkozásai a különböző megoldású tudományos dolgozatok sokaságával, ami meglehetősen nehézkesé teszi a minősítéseket. Szabó Katalin nemcsak a rendteremtés szükségességét hangsúlyozza, hanem lépésről-lépésre a konkrét megoldásokat, illetve lehetőségeket is leírja. Már a témaválasztás nehézsége körüli gondokat is oldja szakszerű tanácsaival, és konkrét eljárásokat mutat be mind a források feltárására, mind pedig azok kezelésére vonatkoztatva. Nem hagyja ki az aktív és passzív jegyzetelés módjait sem, majd megindokolja a jó vázlat, a jó megszövegezés nyelvtanilag is alátámasztott jellemzőit. Elidőzik a szerző a címadás problémájánál, merthogy ez sokaknak okoz gondot. A címek ugyanis nemcsak a magyar, hanem a sokféle idegen nyelvű gyakorlatban is sajátosan, a köznyelvi normától gyakran eltérően fogalmazódnak meg, ám funkciójukról egy esetben sem feledkezhet meg az írás alkotója. Szabó Katalin a következőkben látja a cím lényegi funkcióit:

- megnevezi az adott cikket (esetleg könyvet, tanulmányt);
- kifejezi az írásmű tartalmát;
- kiemeli az írást a többi közül;
- felkelti az olvasó érdeklődését;
- bizonyos mértékig sugallja a szerző véleményét a szóban forgó témáról.

A címhierarchia betartását szintén fontosnak tartja (főcím, alcím, részcím, fejezetcím, alfejezetcím, szakasz cím, pontcím, alpontcím, bekezdéscím), és figyelmeztet ezek megfelelő tipográfiai és számozási kivitelezésére. A (tan)könyv írója ötletet ad arra nézve is, miként találjunk ki tömör, pontos, plastikus, figyelemkeltő, frappáns, vonzó címeket, és hogyan élénkítsük azokat írásjelekkel. A sajátos címmegoldások között kiemeli a szólásmondások és a szójátékok szerepét, ugyanakkor tömören, átfogóan feldolgozza a szakmai szövegek stiláris problémáit is. A továbbiakban sok olyan „apró” hiba begyűjtésével is szolgál, amelyek gyakran rontják az értekező szövegeket. Ezek közt említi a szerzői nevekben túl gyakran előforduló elírásokat, a redundáns megfogalmazásokat, a töltelékszavak fölöslegességét, az idézőjelek, a rövidítések stb. helytelen használatát. Nem feledkezik meg Szabó Katalin a számítógép hasznosságáról sem, mindamellett felsorakoztatja, mely hibák forrásai leggyakrabban a számítógépes feldolgozások.

Olykor azt hisszük, írásbeli munkáink, dolgozataink tartozékai már kevesebb figyelmet érdemelnek, már pedig a helyesen funkcionáltatott tartozékok: mint a belső címoldal, a mottó, a tartalomjegyzék, a rezümé, az ábrák, az összefoglalás, a névmutató, a tárgymutató s egyébek határozottan megemelik egy-egy tudományos dolgozat értékét, ezért célzatuknak megfelelően, lehetőség szerint minél többet alkalmazzunk közülük.

Külön alfejezetet szentel a szerző a hivatkozások miéértjének és mikéntjének. Mondanunk sem kell, hogy ezt joggal és okkal teszi, ugyanis a hivatkozások alkalmazásában szinte teljes a káosz. Például nem azonosak a természettudósok, a nyelvészek, az irodalmárok hivatkozási szokásai és ilyenfajta elvárásai sem. A szerző elsődlegesen a formai megoldások rendezésére koncentrál mint pl. a bibliográfiai adatok szakszerű feltüntetésére, utána a tartalmi kivitelezésre (mi kerüljön a lábjegyzetbe, ill. a jegyzetekbe és mi ne; milyen hosszú legyen a citálás, stb.) és végül az etikai elvárásokra is figyelemet (lásd a parafrázis korrekt megoldásait, a szövegközi sokféle hivatkozást – akár többszerzős cikkek esetében –, illetve a plágium kérdését és egyebeket). A tankönyv szerzője az apró részletekig elmondja, miért kell figyelembe vennünk a hasonló témájú előzetes szakmunkákat, és végső soron azt fejt ki, hogyan kell és lehet jó tudományos dolgozatot írni. A könyvnek ez a fejezete folyamatosan hasznosítható az egyetemi oktatásban, legfőképpen a szakmunkák, szakdolgozatok szintesebb megoldása érdekében.

A könyv második, szintetizáló fejezete a Hogyan beszéljünk, hogy meghallgassanak? javarészt szintén pragmatikus szempontból foglalkozik beszédbeli megnyilatkozásainkkal. Két gyakori műfaj, az előadás és a vita köré sűriti be a szerző mindazon ismereteket, amelyekről a jó szónok, illetve a jó szóbeli fellépés ismerszik. Gondosan végigjárja az előadandó szöveg előkészítésének fázisait, a közben előforduló buktatókat és baklövéseket, amelyektől őrizkednünk kell, ha jó mércével szerkesztjük mondanivalónkat. Kínos helyzetek teremődnek nemegyszer az újabban divatosnak is mondható viták, éles hangú diszkussziók alkalmával. Az érvek és előítéletek, olykor a rosszindulat rohamai s a tisztességtelen taktikák, a manipuláció eszközei ilyenkor túllépik a vita megfelelő kereteit; a vitavezetőnek, az elnöknek vagy az előadónak mindig a vita és az ügy eredményességét kell szem előtt tartania, és kellő higgadtsággal kell kezelnie a kellemetlen szituációkat is.

Beszédünk megfelelően kultivált tartalmi és formai elemein túl a szavak nélküli kommunikáció eszközei szintén határozottan befolyásolják a hallgatót, azaz a kommunikáció hatékonyságát. Fontosnak ítélem a könyvnek azt a részét is, amely a kommunikáció folyamatával foglalkozik. Ebben a részben taglalja a szerző a paranyelv üzenetértékét, a hangzás hibalehetőségeit, a hangképzés, hangerő, hangsúly több összetevőjét és funkcióját, majd a beszédtempó és szünettartás mértéktartó módjait, váltásait. Nem hagyja ki

a szavak nélküli kommunikáció jelentőségének ismertetését sem, így a testmozgás, az arckifejezés, a paranyelv, a térbeli elhelyezkedés, majd a dolgok nyelvi összefüggés-rendszerében vizsgálja a kommunikáció és kultúra összetartozásait. Végezetül a hallgatás és megértés igen fontos elemeiről szól, ezek alkalmazhatóságát és a hallgatás válfajait vizsgálja. Célzatuk szerint az alábbi hallgatási típusokat említi: információszerző, kritikus, empátikus, taktikai és szórakozási célú hallgatás. Ezek jellemzőit összefüggésben látatja a rossz hallgatási szokásokkal és a hallgatási készségünk, képességünk javítására vonatkozó eljárásokkal.

Szabó Katalin könyve tehát nemcsak beszédünk, írásunk nehézségeit leltározza, nemcsak a stílusunk jobbítására vonatkozó technikákat írja le, hanem több olyan modust is (mint pl. a hallgatóra, a megértésre vonatkozókat), amelyek látszólag elhatárolódnak a fentiektől. Valójában azonban ezek is támogatják a felsoroltakat, és szoros tartozékai a nyelvi kommunikációnak, mert a közlő és címzett között kölcsönösen érvényesülő tendenciák teljes jogú részeseiként jobbítják a kommunikáció folyamatát.

* * *

„Az ember közösségi lény. (...) A társakkal való kapcsolattartás az egyénnek létszükséglete...” – kezdi sorait *H. Varga Gyula* bevezetőjében. A *Kommunikációs ismeretek* című (tan)könyv (Hungarovox Kiadó, Budapest 2001) olyan szintetizált anyagot tartalmaz, amely mindvégig ragaszkodik a tényhez, hogy a kommunikáció mindig interaktív, s szinte „nem lehet nem kommunikálni”. A megjegyzés sejteti, hogy nem csupán az emberi és nyelvi kommunikációról ad összegező információkat H. Varga, hanem a nem nyelvi és állati kommunikáció kérdéseit is óhatatlanul érinti. Kitűnő ötletről ad számot, amikor az elméleti és gyakorlati ismereteket legfőképp az egyetemistáknak szánva a mai (köz)életünk kommunikációs „provokációjára” építi. Mondhatnánk azt is, hogy a kommunikáció felsőfokú és mindennapi követelményei arányos ötvözetben jelennek meg a könyv lapjain, s a leírt tudnivalók tanulás-módszertani szempontból tekintve mindnyájunkra kötelező érvényűek lehetnek. A négy fejezetből álló kiadvány a kommunikáció értelmezésétől és divatjától kezdve az élőszóbeli és írásos kommunikáció kivitelezéséig foglalkozik teoretikus és pragmatikus kérdésekkel. A fejezetcímek a következők: A kommunikáció általános kérdései, A közvetlen (szóbeli) kommunikáció, A közvetett (írásos) kommunikáció, A közlés nyelvi helyesége.

Az első fejezet a kommunikáció értelmezésének érzékszervi behatároltságait részletezi, különös tekintettel fülünk, szemünk működésére. A fogalom immanenciájából adódó sajátosságok pedig a jelrendszer által továbbított információhalmazt tartalmazzák. Az Adó – Csatorna – Vevő hármas

oda-vissza működésének többféle felfogásáról, ún. modelljéről ad számot a szerző (sémákba rendezve is), melyek tömör és átfogó ismereteket nyújtanak mind a jól, mind pedig a kevésbé tájékozott olvasónak. Ha az állati kommunikáció alfejezet nem tartozik is szorosan a választott téma feldolgozásához, mégis vonzó olvasmány, mivelhogy motiválója lehet az ilyen irányú kutatásnak/tanulásnak. H. Varga ezután már az emberi kommunikációnál marad, amely nem pusztán „miatt”, hanem „miatt/végett” egyaránt születik és érvényesül. Elsőként a nem nyelvi, illetve nem verbális kommunikáció lehetőségeit sorolja fel, rámutatva a szakirodalomban nemritkán előforduló zavaros megközelítésekre, amelyek a „nem verbális kommunikáció” és a „metakommunikáció” fogalmak tisztázására vonatkoznak. A további részek a nyelvi kommunikáció szegmentális és szupraszegmentális nyelvi eszközeit vizuálisan, ábrán is elrendezik; tisztázzák a redundancia és entrópia fogalmakat és ezek funkcióját, majd elhatárolják a belső, személyközi, csoportos, nyilvános és tömegkommunikációs szituációtípusokat is.

A második fejezet a közvetlen (szóbeli) kommunikációról szól. Az emberi megnyilatkozás valamely konkrét beszédhelyzetben, azaz retorikai szituációban jön létre. „A kommunikáló szubjektum önmaga mint központ körül érzékeli a folyamatosan változó tapasztalati világot. Tudatában, memóriájában egyre gazdagodó ismeretanyag halmozódik föl, ezzel egyidejűleg kialakul benne egy definiálatlan, egyre markánsabb, lassan, de folyamatosan módosuló értékrend.” A kommunikáció tehát igen bonyolult folyamat, amelynek eredményessége több tényezőn is múlik, így pl.: a beszélő alkalmasságán, a beszéd alkalmasságán s a hallgató fogékonyságán; más tekintetben a valóságosan létező, az általunk óhajtott s az általunk létezőnek tekintett kapcsolatok megvalósulásán. A szerző több kísérlet alapján ad számot a kommunikáció hatásfokáról, amikor arról szól, hogy egy tíz egységnyi információcsomagból az előadó legfeljebb nyolcat képes átadni, a hallgató ebből hatot fog fel, négyet raktároz el s kettőt győz továbbadni. Ezzel összefüggésben kap hangsúlyt a kommunikálók naprakész szakmai felkészültsége és az állandó gyakorlás, amelyek együttesen biztosítékai a sikernek.

Meggyőző ismeretanyagot sorakoztat fel a következő alfejezet, amely a közvetlen kommunikáció beszédfajtáiról szól. A személyközi kommunikáció, legyen az két- vagy többszemélyes, összefüggő – közösen felépített – szövegfolyamatot eredményez, a társalgásban ugyanis a beszédhelyzetnek és a szerepviszonyoknak megfelelően egymás szövegét formálják a partnerek, számuktól függően monológban, dialógusban vagy polilógban. A csoportkommunikáció cím alatt a társalgás és vita szövegszerveződését és szekvenciális elrendeződését, s műfajiságuk lényeges különbségeinek „listáját” olvashatjuk. A közéleti beszédfajták funkciójuk szerint sorakoznak fel a fejezetben, következésképp a tájékoztató funkciójú beszédek között megjelenik

az előadás, az értekezés, a beszámoló, a korreferátum, a felszólalás, a hozzászólás. Mindezek műfaji jellemzőit s egymástól való elkülönződéseit tömören dolgozza ki H. Varga csakúgy, mint a meggyőző és esztétikai funkciójú beszédeket. Ez utóbbi alműfajait nyilván a részletezőbb bemutatásuk végett, illetve gyakoriságuk és kifejező sajátosságaik okán is aprólékosabban találjuk kidolgozva e fejezetben. A szóbeli kommunikáció technikájára vonatkozó ismeretanyag a beszédhangok képzésével foglalkozik, megcélozva a jól hallható beszéd minden idevágó normatív tényezőjét, azonkívül érinti a torzított változatokat s a beszéd zavarait is, mintegy figyelmeztetésül, de főleg azért, hogy tudatosítsuk, mely területeken szükséges a szakszerű beavatkozás és segítség. A nem verbális kommunikáció szerepéről: a megjelenés, a testmozgás, a gesztusok, a mimika, a tekintet, a térközsabályozás funkcionáltságáról csupán egy rövid fejezetet olvashatunk. A téma részletekbe menő kibontását - véleményünk szerint - e (tan)könyv sajátos szerkezete és grammatizáló súlypontozása amúgy sem igen túrná meg.

A harmadik fejezetben a közvetett (írásos) kommunikáció viszonylag alapos feldolgozását találjuk. A megcélzott olvasók jobbára az egyetemi hallgatók, tovább olvasva látjuk azonban, hogy többeknek szól, fokozatosan egyre nagyobb merítésű lesz a tananyag, különösképpen a közéleti levelek, ügyiratok, sőt az ügyiratok kezelése témakörök kapcsán. Jó ötletnek tartjuk, hogy nem csupán a főiskola/egyetem berkeiben használatos írásos kommunikáció kritériumrendszeréről szól a publikáció - ezek egyébként jól összegezték, tanulhatók, taníthatók -, hanem külön jelentősége van e részben „a hibáinkból is tanulhatunk” elv érvényesítésének, amikor szak- és évfolyamdolgozatokból stb. összeállított hibalistákat, helytelenségeket találunk, akárha „kerülendők” címszó alatt. Az ügyintézés írásos kommunikációja korunk mindennapjaiban a kiterjedt vállalkozási/közéleti szférában s az elharapódzott adminisztráció miatt igen megszívlelendő anyagrész. Az idevágó ismeretanyag és a gyakorlati tanácsok nem csupán az ügyintézés/az írásos érintkezés tartalmát tehetik minőségivé, hanem a formáját is, mely előírásos rendezettségénél fogva ízlést jobbit, és kulturáltabbá, elviselhetőbbé teszi/teheti a kommunikálók nem mindig könnyű helyzetét. Ebben a fejezetben, de egyebütt is viszonylag részletes utalások és ismeretek jelennek meg a számítógépes megoldásokkal, feldolgozásokkal kapcsolatban is. A számítógépre vonatkozó részei a könyvnek időszerűségüknél, azonnali hasznosíthatóságuknál fogva jelentősek. Úgy látjuk, e fejezet problémakörei részletesebb (önálló) publikációt is megérdemelnek.

A negyedik fejezet a közlés nyelvi helyességének kérdéseivel foglalkozik. Tudjuk, külön kiadványba, jegyzetbe is kerülhet e széles témakör, jelen esetben azonban olyan szelekcióval találkozunk, amelynek eredménye szorosán érinthet bennünket a mindennapokban. Ezek a szintetizált tudnivalók

jobbítják megnyilatkozásainkat helyesírási és nyelvhelyességi szempontból egyaránt. A kiejtés, az idegen szavak, a szófajok helytelen használata, a mondatalkotás nehézségei és a különböző nyelvi-stilisztikai bizonytalanságok sokunk közléseit érintik kisebb vagy nagyobb mértékben.

H. Varga Gyula (tan)könyve nemcsak az egyetemi oktatók és hallgatók körében hasznosítható ismeretanyag összegezése, hanem annál jóval tágabb körű olvasóközönség számára készült. Mindazok olvashatják/olvassák, akik másokat értők és mások számára érthetőek akarnak lenni; azok is, akik igényesek önmagukkal szemben, ha közölnek valamit, s végül, akik mintaadók kívánnak lenni akkor is, ha beszélnek, akkor is, ha írásban érintkeznek másokkal. A szerző világos stílusa, az anyag átgondolt, célzatos beszerkesztése s a megfelelő helyen alkalmazott „segédanyagok” (mint a példák, a szemléltetések, az ábrák) szintén vonzóvá teszik a könyvet minden tanulni vágyó vagy érdeklődő olvasó számára. A kiadvány erényének tartjuk, hogy nemcsak a professzionális „beszélők” és „írástudók” aktuális kérdéseire, gondjaira ad válaszokat, tanácsokat, hanem a szélesebb értelemben vett olvasóknak is. A kellő számú, megfelelő szakirodalom felsorakoztatása pedig a témában elmélyülni vágyókat inspirálja további kutatásra/tanulásra.

* * *

Nemcsak divatos fogalomnak mondható ma a kommunikáció szavunk, hanem az egyik legelterjedtebb olyan terminus technicus is, amelynek tudományos feldolgozása kifejezetten feldúsult az utóbbi időben. Nem véletlen, hogy a fogalom és aurája tanná küzdötte fel magát, hiszen szintes teóriái és egyre igényesebb és kiterjedtebb pragmatikai megközelítései és célzatai értelemszerűen indikálják a kommunikációtan megnevezést. Jóllehet e fogalom még nem általánosan elfogadott – mégis úgy gondoljuk – helyénvaló a használata, mert e tudományág tartalma és módszerei mennyiségi is minőségi tekintetben egyaránt radikális fejlődést mutatnak. Szakirodalma is gazdag; a sokféle aspektusú feldolgozások, értekezések gyakran áthágva a tudományok és művészetek határait, nemcsak bőségükkel, hanem újszerűségükkel is megcélazzák az érdeklődő szakembert s a tanulni vágyó olvasót. E dömping közepette mindnyájunkban tudatosul, hogy egy-egy szerző, egy-egy szakmunka pusztán valamely hangsúlyozott szempontok alapján, csupán a teljesség igénye nélkül nyújthat ismereteket. Voltaképpen erről szól *Róka Jolán* (*Kommunikációtan*. Századvég Kiadó, Budapest 2002) is a bevezető sorokban, tudatosítva, hogy az általa pártolt kommunikációtannak némely részterületeit győzi csak befogni, míg nem egy problémakör óhatatlanul a következő munkák és kiadványok tartalma vagy tartozása marad csupán.

A kommunikáció elfogadott definiálása, miszerint „üzeneteken át zajló társadalmi interakció”, behatárolása ellenére is nyitottságot, kreativitást, ru-

galmasságot feltételez a differenciáltság s az intenció irányába. A fogalom összetettségét aligha győzzük itt és most kibogozni, lévén, hogy vele összefüggésben az információs társadalom javára és olykor kárára is, pozitív és negatív kivitelezési technikák egyaránt felütötték a fejüket. A kifejezés megvilágítását tekintve ugyancsak nyomós minőségi tényező, hogy valójában egy interdiszciplináris tudományról van szó. A határhelyzetekben, a tudományok érintkező felületein kialakult újabb és újabb tudományágak elsődleges jellemzője a bonyolultság. Esetünkben sem beszélhetünk letisztult rendszerről, amely a vonatkozó egyértelmű, átfogó és tanulható rend manifesztuma lehetne. Éppen ezért a fogalmak tisztázásakor, a jelenségek komplikált-ságánál fogva tágabb és szűkebb megközelítésekre kényszerülünk. Ha tágabb értelemben vizsgálódunk, láthatjuk, hogy minden és mindenki kommunikál valamilyen értelemben s valamilyen szinten: növények, állatok, tárgyak, fogalmak, emberek, mind részesei lehetnek e sajátos adó-vevő rendszernek. Szűkebb értelemben és bontásban az emberi verbális és non verbális, másképpen szólva a nyelvi, esztétikai, viselkedési kultúra élő vagy valamely technikai kivitelezettségű megoldásaira gondolunk. Feltűnik, hogy a szűkebb értelmezés is nagymértékben összetett, hiszen a tartozékok: a tudományok, a művészetek, a mindennapi élet mesterségesen és természetesen létrejövő jelenségei jogot formálnak a beleszólásra, a diskurzusra a sokszínű mondandók, üzenetek átadása/interpretálása kapcsán.

A kommunikációtan komplexitásánál fogva újabb és újabb feladatokat és dilemmákat állít elénk, problémaköreinek feltárását ezért is lehetetlen egy-két tudományág vizsgálati módszereivel megoldani, tehát tudományos karaktere inter- és multidiszciplináris egyben. Róka Jolán könyve sok szempontból gondolatébresztő mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek számára. A teória és praxis szoros kölcsönhatásban respektálja egymást a kommunikációtanban, mivelhogy a kidolgozott elméleteket differenciálásra és módosításra kényszeríti a változó gyakorlati életanyag, ugyanakkor a gyakorló kommunikátorok közléseit, értelmezéseit gazdagítja, színesíti és cizellálja az elmélet. Párhuzamos fejlődésük a minden eddigi feldolgozások függvényében és ellenére további tudományos lehetőségekkel kecsegtet.

Róka Jolán könyve gondosan hierarchizált fejezetekben rendszerezi az általa megcélzott problémaköröket. Az első fejezetben a kommunikáció folyamatával foglalkozik, s azzal az elsődleges kérdéssel, hogy mit értünk kommunikáción. Érdekes az olvasó számára a különböző szakemberek általi definíciók sorjáztatása is, ezek summázatát a szerző a következőképpen fogalmazza meg: „kommunikáció akkor jön létre, ha a kommunikáló felek úgy kombinálják, manipulálják a szimbólumokat, hogy azok üzenetet (jelentést) közvetítsenek egymás számára.”. Aztán több pontban vezeti le a kommunikáció ismérveinek kulcsfogalmait, amelyek összefüggésben vannak a külön-

böző kutatók eredményeivel, a kommunikációkutatási trendekkel, a specifikus modellekkel és a kommunikáció típusaival.

A második fejezet A kommunikáció szintjei címet viseli, ebben az interakciós érintkezések eszköztárát felvonultatva vizsgálódik a szerző. Elsőként a legfejlettebb és legkomplexebb szintről szól, mégpedig a verbális kommunikációról, amely az emberi nyelven és a közös társadalmi tapasztalaton alapul. Létrejöttének és megvalósulásának alapja a verbális kód, illetve a természetes és mesterséges jelek használata. A verbális viselkedés vizsgálati módszerei közül a szerző érinti a pszichológiai, a pszicholingvisztikai, a szociológiai, a szociolingvisztikai és a kulturális antropológiai módszereket. Ezek után a verbális viselkedés elméleti résztémáit sorakoztatja fel, úgy mint: a verbális tervezés, a kommunikációs alkalmazkodás elméletét, a beszédaktus-, a társalgás- és diskurzuselemzés elméletét és kutatását. A nem verbális kommunikáció kódjai című alfejezetben először a szóbeli kommunikáció felvezetését és elkülönböződési jegyeinek részletezését találja az olvasó, ezek után következnek a kinezika, a proxemika, a taktilika, a kronemika, az ikonika, a paralingvisztika fogalmak tömör, lényegi pontosításai. Az írásbeli kommunikáció kapcsán fontosnak tartja Róka Jolán a szövegelrendezés, a szövegtervezés, a betűtervezés, a modulusformátum, az illusztrációk, a színszimbolika kérdéseinek tömör magyarázatát, s a fenti tényezők funkcionális lehetőségeit végül a reklámnak mint verbális-vizuális szövegtípusnak részletező feldolgozásával zárja.

A könyv harmadik fejezetébe van beszerkesztve A tömegkommunikációs eszközök kérdésköre. Minden bizonnyal különleges érdeklődésre tarthat számot ez a rész, ugyanis a nyomtatott médiától, azaz a könyvektől, folyóiratoktól, lapoktól elindulva, s az ezekkel kapcsolatos pragmatikus célok és gondok felvázolásával jut el a másik tömegkommunikációs „nagyhatalom”, az audiovizuális média bemutatásáig. A film, a televízió vázlatos fejlődéstörténete, a velük kapcsolatos funkcionális ismeretanyag a reklám világával kapcsolatba hozva nyer újszerű interpretációs formát. (A számítógépes kommunikációt csak érinti.)

A köztér: a kommunikáció pragmatikája címet kapta a negyedik fejezet. Maga a köztér fogalma már a bevezetőben magyarázatra szorul, mivel kétféle értelmezés lehetőségét tartalmazza. „Egyrészt jelenti a kommunikáció kibontakozásának és lezajlásának társadalmi színhelyét, másrészt a közvélemény alakulásának szociokulturális folyamatát.” A közvélemény s annak formálódása/formálása a további fejezetek témája, amikor is a szerző egybefogja a vonatkozó elméletek megállapításait, célzatosságait és tételeit, ez esetben pontosan illusztrálva például a politikai kampányok prezentációival s ezek alkalmazott manipulációs eszközeivel. Szakszerű, noha vázlatos kommunikációtani és részben politológiai kommentárt nyújt az Amerikai

Egyesült Államok elnökválasztási trendjeiről és az utóbbi években Magyarországon lezajlott politikai kampányok kivitelezéséről.

A rövid befejezésben újra olvashatjuk a szerző utalását Gabriel Tarde Vélemény és társalgás című esszéjére, amelyben a közvélemény-formálás négy szegmensének logikus, következetes felsorakoztatását tartja érdeminek, ezek a média – társalgás – közvélemény – cselekvés. E szociálpszichológiai paradigma megfogalmazása óta egy évszázad hozadékaként háromrészessé vált e lineáris rendbe szerkesztett szekvencia, komponensei pedig a média – vélemény – cselekedet. A 20. század végi, 21. század eleji média, főleg az audiovizuális (televízió, videó, internet), nagy hatással vannak a társadalmi köztérre, s hitelességük nagy általánosságban elfogadott. Róka Jolán bőséges irodalomjegyzéket is prezentál a (tan)könyv végén, amely mintegy motivációnak is értendő a kommunikációt elméletben vagy gyakorlatban tanítók és tanulók számára, ugyanakkor egy specifikus iránytű azon kutatóknak, akik a minőségi és a mennyiségi továbbgondolások lehetőségeit, majd eredményeit kívánják láttatni.

